

Stockholm den 15 november 2019

R-2019/1359

Till Justitiedepartementet

Ju2019/02387/Å

Sveriges advokatsamfund har genom remiss den 17 juli 2019 beretts tillfälle att avge yttrande över betänkandet Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38).

Sammanfattning

Advokatsamfundet, som hänvisar till samfundets experts särskilda yttrande,¹ liksom till sina tidigare remissyttranden över underliggande delbetänkanden,² avstyrker att förslaget om utredningsmedverkan ska leda till lagstiftning. Förslaget innebär ett påtagligt närmande till ett kronvitnesssystem som allmänt skulle undergräva rättssäkerheten i rättsprocessen och underminera den grundläggande principen om likabehandling. En sådan ordning skulle även kunna öppna upp för en ordning med anonyma vittnen och andra rättssäkerhetsskadliga moment i det sedan länge gällande processrättsliga regelverket för bedömning av skuld och straff i svenska domstolar.

Advokatsamfundet vill i övrigt särskilt framhålla följande.

Inledning

Kommittédirektiven har resulterat i två delbetänkanden och ett slutbetänkande. Det första delbetänkandet redovisades i SOU 2017:7; Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora brottmål.

¹ Se betänkandet (SOU 2019:38) s. 461 ff.

² Se remissyttrande den 13 mars 2018 över delbetänkandet Tidiga förhör – nya bevisregler i brottmål (SOU 2017:98) samt den 30 maj 2017 över delbetänkandet Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål (SOU 2017:7).

Det andra delbetänkandet redovisades i SOU 2017:98; Tidiga förhör – nya bevisregler i brottmål.

Slutbetänkandet SOU 2019:38 består i utredningens konkreta förslag på hur stora brottmål med omfattande bevisning kan effektiviseras utifrån ett bevarande av rättssäkerhet.

Advokatsamfundet har tidigare avgett remissvar över delbetänkandet SOU 2017:7 och anfört att de huvudinriktningar som föreslås framstår som rimliga. Det nu aktuella slutbetänkandet innebär inte att Advokatsamfundet har någon annan ståndpunkt.

Advokatsamfundet har även i sitt tidigare remissvar avseende SOU 2017:98 avstyrkt förslaget på grund av att detta innebär en mycket påtaglig försämring av rättssäkerheten för den enskilde särskilt med hänsyn till undermineringen av den kontradiktoriska principen. Slutbetänkandet innehåller inte några nya överväganden som på något sätt förändrar Advokatsamfundets tidigare anförda ståndpunkter. Förslaget bör alltså inte heller i den delen läggas till grund för lagstiftning.

Ett påtagligt närmande till ett kronvitnesssystem

Förslaget innebär att den misstänkte ska förhandla med åklagaren om lämnande av vissa uppgifter i utbyte mot lindring av straff. Om de uppgifter som kan lämnas av den misstänkte är av sådan beskaffenhet att effektivitetsvinster kan tänkas uppnås, kan den misstänktes medverkan belönas genom att en förundersökning kan begränsas till att gälla viss del, genom att en förundersökning om ett annat brott än det som den misstänkte delgetts misstanke om läggs ned eller genom att åklagaren beslutar om ett visst högsta straff för de misstankar som delgetts den misstänkte. Domstolen föreslås vara bunden av åklagarens beslut, samtidigt som den nuvarande strafflindringsbestämmelsen i 29 kap. 5 § första stycket 5, inte ska avskaffas. Effektivitetsvinster bedöms kunna uppnås dels genom den utökade möjligheten till belöning och dels genom att förflytta tidpunkten för beslutet om belöning från huvudförhandlingen till ett tidigt stadium av förundersökningen, trots att värdet av den misstänktes uppgifter vid en sådan tidpunkt är svåröverblickbara.

Ett kronvitnesssystem anses vanligen innebära att en person, i utbyte mot information om andra personers medverkan i ett brott, får en belöning eller fördel som består i strafffrihet eller straffnedsättning.

Frågor som innefattar kronvittnen har varit föremål för en lång rad utredningar, bl.a. Fängelsestraffkommittén, SOU 1986:14, Kartellbekämpningsutredningen, SOU 2001:74, Beredningen för rättsväsendets utveckling, SOU 2005:117, Straffnivåutredningen, SOU 2008:85 och prop. 2014/15:137, som ledde till den nuvarande regleringen i BrB 29 kap. 5 § första stycket 5.

Invändningarna mot införande av ett kronvitnesssystem har i huvudsak varit risken för falska erkännanden, risken för att starkare individer i en grupp försöker uppnå fördelar på bekostnad av svagare individer, som de inte har så mycket att frukta från. Vidare risken

för förespeglningar av fördelar som inte kan förväntas leda till en belöning eller fördel, men också det tvivelaktiga värdet av uppgifter som lämnas om andra personers eventuella medverkan (jfr bl.a. SOU 2005:117).

I proposition 2014/15:37 s. 19 övervägdes risken för att uppgifter som lämnas för att underlätta utredningen om den egna brottsligheten också får betydelse för utredningen om andras brottslighet. Det konstaterades att risken inte skulle överdrivas, eftersom det bara är uppgifter som har betydelse för utredningen om det egna brottet som leder till en fördel. Uppgifter som har betydelse för utredningen om andras brottslighet skulle inte kunna leda till någon fördel. Utredningen menar nu att detta också är utgångspunkten för de överväganden som redovisas i slutbetänkandet och att denna utgångspunkt hittills varit principiellt grundad.

I stora och komplicerade brottmål är det utomordentligt sällsynt att endast en person är misstänkt för att ha begått brott. I stället är det vanligtvis så att flera personer är misstänkta för att gemensamt och i samråd, eller samförstånd, ha utfört ett, eller ofta flera brott, där de inblandade personerna misstänks ha olika roller. Det är under sådana omständigheter i sig närmast ofrånkomligt att uppgifter om den egna brottsligheten också har betydelse för andra personers inblandning. Det är, enligt Advokatsamfundets bestämda uppfattning, inte möjligt att särskilja uppgifter om egen medverkan från att dessa uppgifter också har betydelse för utredning om andra personers medverkan och att riskerna som detta skulle föra med sig vara allvarliga utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv.

De utökade incitamenten till fördelar vid utredningsmedverkan innebär vidare, enligt Advokatsamfundet, att situationen inte kan anses vara densamma som vid införandet av den nuvarande regleringen i 29 kap. 5 § första stycket 5.

Enligt Advokatsamfundet framstår det som uppenbart att ju större fördelarna eller förmånerna är för att lämna uppgifter om utredningen om det egna brottet, desto större blir också risken för att de farhågor som är förknippade med ett kronvitnesssystem förverkligas, även om uppgifterna formellt sett begränsas sig till egen medverkan.

Advokatsamfundet noterar avslutningsvis i denna del att den nuvarande regeringen i sin regeringsförklaring i januari 2019 aviserat en utredning om ett kronvitnesssystem och att det därför kan ifrågasättas om inte förslaget i dessa delar under alla förhållanden bör anstå intill dess frågan i sin helhet kan utredas.

En underminering av likabehandlingsprincipen

Det lämnade förslaget innebär att domstolen ska vara bundet av de beslut som åklagaren har fattat i frågor som avser utredningsmedverkan. Det är således, till skillnad från den nuvarande ordningen, åklagaren som ska bestämma vad som är en väsentlig uppgift och hur stor förmån som kan utgå. Det framstår för Advokatsamfundet som uppenbart att detta kan vara mycket svåra uppgifter vid den tidpunkt som förhandlingarna mellan den misstänkte och åklagaren inleds, inte minst med hänsyn till hur stor utredningen vid

tidpunkten är och kan förväntas bli liksom med hänsyn till hur bevisläget vid tidpunkten ser ut och kan förväntas se ut. Det diskretionära inslaget i straffrättskipningen riskerar därför att bli påtagligt, med uppenbara risker för att vad som kan utgöra en väsentlig uppgift och vad som kan utgöra en rimlig förmån, skiljer sig mycket påtagligt från ett fall till ett annat.

I detta sammanhang konstaterar Advokatsamfundet att åklagarens beslut ska protokollföras med syftet att det ska vara möjligt att i efterhand granska hur överläggningarna genomfördes. Ett sådant beslut, enligt det förslag som lämnats, torde skilja sig mycket påtagligt från den nuvarande ordningen med domskäl som ger såväl åklagare som försvarare och misstänkta en möjlighet att förstå rättstillämpningen. Förslaget riskerar därför att bli mycket svårt att tillämpa i praktiken, liksom medföra stora svårigheter för inblandade parter att kunna överblicka tillämpningen av regleringen. En sådan oförutsebarhet i lagstiftningen är inte acceptabel i mål som rör straffrättsligt ansvar för enskilda.

Ovan har pekats på farhågorna med närmandet till ett kronvitnesssystem, särskilt vad beträffar de brott som kan tänkas begås av flera gemensamt, där uppgifter från en person också kommer att ha betydelse för flera personer. Samtidigt framstår det som uppenbart att en brottsutredning bara kan tänkas effektiviseras genom uppgifter från de misstänkta till en viss gräns. Det innebär i sin tur att det finns en uppenbar risk att den som först lämnar uppgifter om sin egen brottslighet blir den som kommer att uppnå fördelar.

Särskilt principiellt tveksamt blir det om den person som först lämnar sådana uppgifter gör det på grund av att vederbörande inser att det finns en risk att han eller hon kommer att bli överbevisad, medan den som efter en viss tid av samvetskval och för att ta ansvar för sin delaktighet inte kommer att kunna få någon fördel. Det innebär att den som lämnar uppgifterna först inte blir straffad efter brottets straffvärde, medan den som visar ånger blir straffad efter brottets straffvärde.

Samma konsekvens uppstår givetvis för de som är inblandade i en utredning där brottsligheten är svårutredd i förhållande till en utredning där brottsligheten är lätt att reda ut. De som är misstänkta i brottslighet som är svår att utreda, kan premieras genom att lämna uppgifter och därför inte dömas efter brottets straffvärde, medan den mer lättutredda brottsligheten döms efter brottets straffvärde. Sammantaget finns det även i denna del en mycket påtaglig risk att lika fall inte behandlas lika, vare sig inom en separat utredning, såväl i förhållande till andra utredningar. Likabehandlingsprincipen är av grundläggande karaktär i en rättsstat och måste upprätthållas.

Slutligen kan de föreslagna straffprocessuella förändringarna ha direkt menlig inverkan på brottsofferperspektivet och upplevas som direkt störande i vissa fall för dem som fallit offer för den brottslighet som lagförs.

Sammantaget avstyrker Advokatsamfundet att förslaget i dessa delar blir föremål för lagstiftning.

SVERIGES ADVOKATSAMFUND

Mia Edwall Insulander